

К. Харламовичъ. Острожская православная школа, историко-критическій очеркъ (Кіевская Старина, 1897, V і VI, стор. 177—207, 363--388).

Отся гарна і старанно написана монографія показує нам наглядно, як мало певного ми знаємо про такий факт, переважний в історії нашої освіти, як заснуванє, програма, діяльність і упадок православної школи в Острозі, котрої існуванє звязано з іменем славного князя Константина Василя Острожського. Не вважаючи на досить богату літературу посвячену сій справі, позитивні її здобутки дуже малі. Д. Харламович не дає нових материялів; його праця в головному — звід і критична провірка думок висказаних доси в літературі і сю задачу він виповнив дуже добре. Можна дивувати ся ріжнородности та суперечности тих думок. Одні кладуть заснуванє сеї школи на 1498 р., другі на 1554—1564, 1580 а то й на 90-і роки 16-го віку. Одні вважають її академією, немов би університетом, иньші середньою школою, а є й такі, що не признають її програми висшої над звичайну низшу школу. Так само нема згоди й на те, хто були вчителі в тій школі, коли і чого вчили, коли і чому вона підупала і коли була зовсім закрита.

Д. Харламович розложив свою історично-критичну працю на чотири розділи. В першій він розглядає питає, коли і з яких причин була заснована острожська школа і, відкинувши всі відмінні здогади, зупиняєть ся на тій, що ся школа була заснована при кінці 70-тих років 16-го віку, що вже існувала в 1580 р., що її діяльність була тісно звязана з діяльністю острожської друкарні заснованої рівночасно з нею і що на заснуванє обох мав рішучий вплив докір єзуїта Скарги, висказаний 1577 р. в книзі „O jedności kościoła Bożego“, що серед Русинів „wszystka nauka upadła, a popi zchłopieli y nigdy z nich takiey iakiey trzeba pociechy owce mieć nie mogą. A gdy kacerstwo nastanie, broń się pasterze nie mogą, ani umieją, ani owiec od błędow wybawić mogą“.

В другім розділі автор збиває думку тих, що бачуть в острожській школі дійсну академію, і другу думку, немов то се була проста низша школа і доказує, що се була по тодішньому „школа наук визволених“, де вчили церковно-словянської, грецької і латинської мови. Г'оді заперечити, що задля браку позитивних і докладних документів автору дуже часто приходило ся конструувати собі свідoctва при помочи відповідного інтерпретованя коротеньких та побіжних згадок або натяків у сучасних чи троха пізніших писанях, а то вдоволяти ся навіть посередними доказами per negationem противних думок. Певна річ, на разі мусимо вдоволяти ся й тим, а авторові докази, особливо на те, що острож-

ська школа не була ніякою академією, нас зовсім не можуть переконати. Чим вона була на ділі, що давала сучасній руській суспільності, се може нам вияснити тільки публікація незвісних доси документів. Треба бажати, щоби публікація Сангушківського архіву як найшвидше дійшла до того часу; коли судити по багатстві материялу опублікованого доси з архива Острожських, то можна надіятися вельми багатого жнивва і для історії сеї школи.

Вельми вбогий на позитивні факти й третій розділ, де автор зводить до купи все, що ми знаємо про зверхню історію острожської школи. Вона розвивалася добре, тай то по здогадам, ледво 10 років. Уже в 1590 р. Острожський жалуєся на брак учителів. Учені Греки Кирило Лукаріс і протосінгел Никифор не багато помогли до її піддвиження. Коло 1603 р. Острожський носився мабуть з думкою перемінити її справді на академію, та швидко потім він умер. По его смерті ми не маємо ніяких позитивних звісток про сю школу. Коли вона й існувала за життя Константинового сина Януша Острожського, що хоч сам католик, шанував грецький обряд і любив руську народність, то впала певно по его смерті, коли Острог перейшов у руки завзятої католички Анни-Альойзи Острожської, що заснувала тут і багато обдарувала єзуїтську колегію.

Найцінніший в праці д. Харламповича четвертий розділ, де він зводить до купи і провірює критично звістки про вчителів і учеників сеї школи і загалом про всіх видійших людей, що громадилися довкола Острожського і помагали піддержувати православіє та двигати руське письменство. Маємо тут такі нариси про Герасима Смотрицького, Кирила Лукаріса, Никифора протосінгела, Йова Княгиницького, безіменного „Клирика острожской церкви“, також незвісного ближше „пресвитера Василя“, котрого Стебельський називає Зураським деканом (*Dwa wielkie światła II*, 115 — д. Харлампович не добачивши сего місця сумніває ся, чи Василій був духовним, ст. 380), Дамяна Наливайка, Христофора Філлалета (Бронського), Лятоса, монаха Киприяна, Андрія Римшу і ще кількох звісних тільки з назв. Кінчить ся монографія бажанєм, щоби була написана повна монографія про кн. Острожського, при чому автор виступає против обвинувачень, які звели на сего славного князя Костомарів, Куліш, Студинський й ин.

Відаючи повне признанє старанности автора в збиранку материялів і его критичній обережливости, поправимо тут одну його помилку: він ідентифікує А. Брікнера, Поляка, професора берлінського університету з небіжчиком Брікнером, російським Німцем, істориком.